

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Nemzetiségi Kutatócsoportjának 1992-1994. évi munkaterve

Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban (volt Állami Gorkij Könyvtár) egy nemzetiségi dokumentációs csoport, a hazai nemzetiségi könyvtári hálózat módszertani központja, valamint négy főállású kutatót foglalkoztató kutatócsoport működik. A Nemzetiségi Kutatócsoport a Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek történelmének és jelenkori helyzetének vizsgálatára szakosodott kutatóhely. Tevékenységében az elmúlt években egyre erőteljesebben a szociológiai adatfelvételek domináltak. A kutatócsoport munkatársai vizsgálatokat folytattak Szentpéterfán, Keszthelyen, Nagybörzsönyben, Mezőberényben, Alsószentmártonban, Gazán és Hercegszántón. E kutatások keretében 25 tanulmány készült el. (A még nem közzétett tanulmányok megtalálhatók az OIK Nemzetiségi Dokumentációjának kéziratgyűjteményében.)

Ezek az egy-egy településen, egy vagy több helyi kisebbségi közösség körében végzett vizsgálatok ez év tavaszán lezárultak. A Mezőberényben, illetve Garán végzett kutatások eredményeit tartalmazó tanulmányok nyilvános vitái szeptemberben kezdődnek.

1991 decembere óta új szakmai koncepció alapján, új szervezeti keretek között és jórészt megváltozott személyi összetételben működik a kutatócsoport. A csoport munkájának átszervezése során készült el az alábbi, három évre szóló kutatási terv is, melyet szakmai viták és konzultációk után a könyvtár vezetése 1992 áprilisában fogadott el.

Kiegyensúlyozott tudományfejlődés mellett a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos kérdések történelmi és szociológiai kutatása együtt halad a többi tudománnyal, hisz az általuk szolgáltatott eredmények nélkül például a néprajz vagy a nyelvészet sem képes interpretálni saját anyagát. Mivel Magyarországon az elmúlt bő négy évtizedben a kisebbségek körében zajló folyamatok gyakorlatilag feltáratlanok maradtak, a nyelvészet, a kultúrantropológia és más társtudományok saját érvényességi körüket meghaladó tevékenységre kényszerültek. Így például a nemzeti kisebbségekre vonatkozó komoly szociológiai összefüggések sokaságát nyelvészek és néprajzkutatók tárták fel. Mindez több szempontból is torzító hatással volt a nyolcvanas években meginduló szociológiai nemzetiség-kutatásokra.

Mindenekelőtt e kutatásokat a nyelvi-kulturális megközelítés túlzott dominanciája jellemezte. A kérdések, melyekre a kutatók választ kerestek, sok esetben a nyelvészet és a kultúrantropológia kérdései voltak, melyekre szociológiai eszközökkel igyekeztek választ nyerni. Ebből a megközelítésből bizonyos hagyományos koncepcionális hibák továbbélése fakadt. Így például a nyolcvanas évek vizsgálatai kizárólag a helyi közösségekre koncentráltak, látókörükből szinte teljesen kimaradtak a lokális szférán túlmutató folyamatok és szerveződések. (Természetesen kissé igazságtalan nagyobb interpretációs térben mozgó kutatásokat számon kérni ettől az időszaktól, hisz az effajta vizsgálatokat lehetetlenné tette – vagy legalábbis megnehezítette –, hogy azok előzmény nélküliek voltak, nem támaszkodhattak megfelelő információs háttérre, ráadásul bizonyos problémák kutatása politikai okokból sem volt lehetséges. Meglehetősen nagy a szakadék az eddig nemzetiségi jelenkutatások által alkalmazott módszerek és a szociológia metodológiai-metodikai eszköztára között. Mindemelllett az eddigi vizsgálatok nem terjedtek ki a Magyarországon élő etnikai kisebbségekre és a kisebb létszámú nemzeti kisebbségek egy részére.

Ahhoz, hogy a kutatócsoport megtalálja helyét a kisebbségkutatás átalakuló intézményrendszerében, szakosított kutatóhelyként kell működnie. Ennek megfelelően a kisebbségek sorsa szempontjából releváns jelenkori folyamatok vizsgálatára kell koncentrálnia. Mivel e folyamatok nem egyszerűen interetnikus térben, hanem - etnikailag is tagolt – szociális térben zajlanak, a kutatások döntően szociológiai, szociálpszichológiai és politológiai vizsgálatok lesznek.

Az eltelt évtized kutatásainak tapasztalatai alapján a fő kérdés, melynek megválaszolására a kutatócsoport munkájának irányulnia kell, a következő: mekkora a magyarországi nemzeti kisebbségek vitalitása, azaz mennyire képesek elkülönült, szervezett társadalmi nagycsoportként (közösségként) működni, s mint ilyenek, mennyire képesek saját létük folytonosságát biztosítva integrálódni a társadalom egészébe.

Mindeme megfontolások alapján a kutatócsoport munkájában három területen szükséges előrelépni: a) A vizsgálatokat ki kell terjeszteni makrostrukturális problémákra is, a kutatásoknak nemcsak egyes helyi kisebbségi közösségeket, de egész kisebbségi csoportokat is reprezentálniuk kell; b) Az eddigieknél nagyobb súlyt kell helyezni a kutatások elméleti-módszertani megalapozására, a megfelelő információs háttér biztosítására; c) Bár a kutatások középpontjában továbbra is elsősorban a nagyobb nemzeti kisebbségeknek kell állniuk, a vizsgálatokat a lehetőségekhez mérten – ki kell terjeszteni egyrészt az etnikai kisebbségekre, másrészt a kisebb nemzeti kisebbségekre (bolgárok, görögök, lengyelek stb.) is.

*

Az 1992–1994 közötti időszakban a Nemzetiségi Kutatócsoport a következő kutatási témákkal foglalkozik: 1. A magyarországi kisebbségi települések adatbázisának továbbépítése; 2. „Magyarok a szlovéniai Muravidéken” elnevezésű kutatás; 3. Interetnikus kapcsolatok, a kisebbségi közösségszerveződés folyamatai. Mindezekon kívül a kutatócsoport egyéb, a kisebbségekkel kapcsolatos problémák vizsgálatára irányuló kisebb kutatásokat is végezhet.

A kutatócsoport 1991-ben létrehozta az adatbázis törzsét képező rurális településeken élő nagyobb nemzeti kisebbségek adatbázisát, mely a következő tematikus blokkokból áll: általános és kiemelt kérdések; közlekedés; foglalkoztatás; infrastruktúra; önkormányzati képviselő; politikai szervezetek; tömegkommunikáció; nemzetiségi oktatás; könyvtár, művelődés; vallás, egyházi nyelvhasználat.

Az adatbázis továbbépítése és működtetése során négy cél figyelembevételre szükséges: a) Az adatbázis szolgáltató tevékenységét folytat, gyűjti és a megrendelők rendelkezésére bocsátja a hazai kisebbségek életviszonyairól szóló adatokat; b) A kutatócsoport és más intézmények tudományos vizsgálatai számára információs háttérrel biztosít; c) Az adatok magas szintű feldolgozása révén önálló elemzések anyagát szolgáltatja; d) Biztosítja az OIK nemzetiségi könyvtári módszertani tevékenységének információs háttérét.

Az adatbázis működtetése és bővítése a kutatócsoport feladata. A legfontosabb tematikus adatcsoportok elemzésével és feldolgozásával az adott kérdés szakértőit kell megbízni. Meg kell teremteni az így készült tanulmányok, illetve a feldolgozások alapját képező adatok folyamatos közzétételének lehetőségét.

Évente egyszer tematikus adatbővítést kell végrehajtani. A pótlólagos adatgyűjtéseknek ki kell elégíteniük a kutatócsoport folyamatban lévő vizsgálatainak adatszükségletét, de kapcsolódhatnak más intézmények vizsgálataihoz is. A következő adatfelvételek szervezése látszik célszerűnek (az adatfelvételek témája a

kutatások igényei, illetve külső megrendelés alapján megváltoztatható): 1992-ben: Városokban élő nemzeti kisebbségek. Egyéb tervezett tematikus adatbővítések: 1. Helyi kisebbségi önkormányzatok megalakulása, kisebbségek és a helyi politika; 2. Nemzetiségi könyvtárak állományának szerkezete és kihasználtsága; 3. Nemzetiségi közösségek kulturális intézményeinek és egyesületeinek működése.

A környező országok kutatóintézményeivel való együttműködés keretében az adatbázis adaptálható és kialakítható a határainkon túl élő magyarság egy részére is. Kísérletképpen a folyamatban levő szlovén-magyar kutatás keretében (lásd alább) létre kell hozni a Muravidéken élő magyarok által lakott települések adatbázisát. A következő években módszertanilag elő kell készíteni a magyarországi cigányok által lakott települések adatbázisának adatfelvételét.

A „Magyarok a szlovéniai Muravidéken” című program keretei közt beindított kutatás a ljubljanoi Etnikai Kutatások Intézetével együttműködve folyik 1991-től 1993-ig. A vizsgálat három egymáshoz szorosan kapcsolódó adatfelvételtől áll: a) A muravidéki magyarok által lakott települések adatbázisának kialakítása; b) Csoportos és egyéni interjúk a magyarok által lakott települések közösség-szerveződésének kérdéseiről. E vizsgálat tematikájában kapcsolódik az „Interetnikus kapcsolatok, a kisebbségi közösség-szerveződés folyamatai” kutatási témához. lásd alább!; c) Kérdőíves vizsgálat a muravidéki magyar értelmiségiek körében. Az adatfelvételek lebonyolítása 1992-ben, az anyag feldolgozása és közzététele 1993-ban történik majd.

Az interetnikus kapcsolatokat, a kisebbségi közösség-szerveződés folyamatait feltáró kutatási témán belül megvalósuló programoknak a következő kulcskérdésekkel kell foglalkozniuk: a nemzetiségi szocializáció intézményei: család, politika, vallás, kulturális és oktatási intézmények; a kisebbségek tagjainak azonosságtudata, önképe, a magyarság képe a kisebbségekről, előítéletek és társadalmi elutasítás; interetnikus kapcsolatok: nyelvi-kulturális kölcsönhatások, politikai integráció stb.; a közösség-szerveződés kérdései: kisebbségi csoportok vitalitása, kapcsolathálózataik szerveződése, nyelvhasználat.

E kutatási témán belül a kutatócsoport egy nagyobb, a magyarországi román kisebbség egészét reprezentáló szociológiai vizsgálat lebonyolítását tervezi. A vizsgálat elméleti-módszertani előkészítése 1992-ben, adatfelvétele 1993-ban, a feldolgozott anyag közzététele 1994 végéig történne meg.

Radó Péter